

Siāmas karalistes meži – starp dabas aizsardzību un konfliktu uzliesmojumiem

Māris Liopa. Zemeunvalsts.lv

Taizemes mežu situācija ir sarežģīts stāsts par dabas bagātībām, vēsturisku pāridarījumu un mūsdienu centieniem glābt to, kas vēl palicis. Šobrīd meži klāj 38,7% valsts teritorijas, kas ir gandrīz 20 miljoni hektāru. Lai gan šis skaitlis izklausās ievērojams, tas ir tikai fragments no pagātnes. Vēl 20. gadsimta vidū meži klāja vairāk nekā 60% Taizemes, taču straujš iedzīvotāju skaita pieaugums, neapdomīgā lauksaimniecības paplašināšana un nekontrolētā komerciālā mežizstrāde noveda valsti līdz ekoloģiskās katastrofas sliekšnim. Pēdējās desmitgadēs valstij ar stingriem aizliegumiem un masīvām koku stādīšanas programmām ir izdevies mežu izzušanu apturēt un platības stabilizēt.

Daudzveidīgās mežu ekosistēmas

Taizemes tropiskie meži bioloģiski ir ārkārtīgi bagāti un galvenokārt iedalās divās lielās grupās atkarībā no klimata un nokrišņu daudzuma. Mitrākajos reģionos un kalnu nogāzēs plešas mūžzaļie tropu meži, kuros dominē milzīgie *Dipterocarpaceae* dzimtas koki, dažādas tropu priedes, kā arī nepārredzami bambusu audžu un liānu labirinti. Savukārt reģionos ar izteiktu sauso sezonu, īpaši valsts ziemeļos, dominē vasarzaļie jeb lapu koku meži. Šajos mežos aug pasaulē augstvērtīgākais un pieprasītākais tīkkoks, kas vēsturiski ir bijis gan Taizemes svētība, gan lāsts, kā arī īpaši dārgais sarkankoks. Papildus dabiskajiem mežiem mūsdienu Taizemes ainavā milzīgu lomu spēlē komerciālās plantācijas. Tajās masveidā tiek audzēti kaučuka koki lateksa ieguvei un eikalipti, ko izmanto celulozes un papīra rūpniecībā.

Ārzemju kompāniju postošā ietekme

Līdz pat 19. gadsimta beigām meži juridiski nepiederēja vienotai valstij, bet gan vietējiem feodālajiem valdniekiem un klanu valstīm valsts ziemeļos. 19. gadsimta vidū, kad Taizeme - toreiz Siāma - noslēdza tirdzniecības līgumus ar Rietumvalstīm, reģionā ieradās britu un citu Eiropas koloniālo lielvalstu mežizstrādes kompānijas. Tās ieguva milzīgas tīkkoka mežizstrādes koncesijas un uzsāka industriāla mēroga, pilnīgi nekontrolētu mežu iznīcināšanu.

Lai glābtu valsts resursus un centralizētu ienākumus, karalis Čulalongkorns 1896. gadā veica radikālu reformu, nodibinot Karalisko meža departamentu un pasludinot visus mežus par valsts īpašumu. Interesanti, ka pirmajās desmitgadēs šo departamentu vadīja tieši britu mežkopji, jo vietējiem trūka zināšanu par moderno mežsaimniecību. Tomēr vislielāko postu meži piedzīvoja pēc Otrā pasaules kara, kad valdība, dzenoties pēc peļņas, izsniedza simtiem jaunu koncesiju, un mežu izciršanu pastiprināja nabadzīgo zemnieku migrācija, kas līda lūdumus lauksaimniecībai un opija magonēm.

Stingrā pārvaldības sistēma

Mūsdienu Taizemes likumdošana ir nepārprotama – visi dabiskie meži valstī bez izņēmuma pieder valstij. Privātpersonām vai uzņēmumiem nevar piederēt neviens dabiskā meža kvadrātmetrs. Privātīpašumā drīkst būt tikai mākslīgi stādītas un reģistrētas komerciālās plantācijas.

Mežu pārvaldība ir sadalīta starp trim lielām valsts institūcijām. Karaliskais meža departaments atbild par meža teritorijām, kurās nav noteikts īpašs aizsardzības statuss. Nacionālo parku, savvaļas dzīvnieku un augu aizsardzības departaments pārrauga stingrā režīma rezervātus un nacionālos parkus. Savukārt Meža industrijas organizācija darbojas kā valsts uzņēmums, kas apsaimnieko valstij piederošās komerciālās koku plantācijas.

Mežrūpniecība un vēsturiskais 1989. gada aizliegums

Taizemes meža industrijas vēsturi uz visiem laikiem mainīja 1988. gada nogale, kad valsts dienvidus piemeklēja katastrofālas lietuseģāzes. Tā kā kalnu nogāzes bija pilnībā izcirstas, dubļu un nocirsto baļķu lavīnas noslaucīja veselus ciematus, nogalinot vairāk nekā 350 cilvēku. Sabiedrības sašutums bija tik milzīgs, ka 1989. gada janvārī valdība un karalis pieņēma vēsturisku lēmumu

– pilnīgu komerciālās mežizstrādes aizliegumu visos Taizemes dabiskajos mežos.

Kopš šī brīža vietējā koksnes industrija ir pilnībā atkarīga no plantācijām, kur mēbeļu ražošanai izmanto savu mūžu nodzīvojušos kaučuka kokus, bet papīram – eikaliptus. Lai apmierinātu iekšējo patēriņu pēc augstvērtīgas koksnes, Taizeme ir kļuvusi par lielu koksnes importētāju, bieži vien iepērkot baļķus no kaimiņvalstīm, piemēram, Mjanmas, Laosas un Malaizijas, tādējādi netieši veicinot mežu izzušanu kaimiņos.

Karaliskās ģimenes iniciatīvas

Taizemes monarhijas loma mežu saglabāšanā un atjaunošanā ir unikāls piemērs tam, kā tradicionālā autoritāte tika izmantota ekoloģisku un sociālu problēmu risināšanai. Visslavenākais un ietekmīgākais ir karaļa Bhumibola Aduljadeja - Ramas IX - 1969. gadā dibinātais "Karaliskais projekts" valsts ziemeļu kalnu reģionos. 20. gadsimta vidū šī teritorija bija daļa no leģendāri slavenā "Zelta trīsstūra" – pasaules nelegālā opija ražošanas centra. Vietējās kalnu ciltis praktizēja primitīvu līdumu līšanu, katru gadu izdedzinot milzīgas pirmatnējo mežu platības, lai iegūtu laukus opija magonēm, kas izraisīja katastrofālu augsnes eroziju un iznīcināja svarīgus ūdensšķirtņu mežus.

Karalis Bhumibols saprata, ka ar represijām un militāru spēku cilšu nabadzību un tradīcijas nevar uzvarēt. Karaliskā fonda zinātnieki un agronomi devās uz kalnu ciematiem un pacietīgi iemācīja ciltīm opija vietā audzēt augstvērtīgu Arabikas kafiju, tēju, zemenes un eksotiskus dārzeņus. Vienlaikus tika ieviesta agromežsaimniecības sistēma - zemniekiem atļāva palikt savās zemēs ar nosacījumu, ka viņi starp kultūraugiem stādīs un kops meža koku sugas. Dažu desmitgadu laikā opija audzēšana Taizemē tika pilnībā izskausta, par ko projekts saņēma plašu starptautisku atzinību, un miljoniem hektāru kalnu mežu pamazām atjaunojās.

Ne mazāk nozīmīgs ir karalienes Sirikitas iniciētais projekts "Mežs mīl ūdeni" - *Pa Rak Nam*. Karaliene uzsvēra, ka mežs un ūdens ir nedalāmi elementi un ka dabas aizsardzībā ir jāiesaista vietējās kopienas, nevis tās jāpadara par ienaidniekiem. Šīs programmas ietvaros karaliskais fonds nodrošināja finansējumu un maksāja nelielu, bet stabilu algu reģionu iedzīvotājiem, īpaši trūcīgām sievietēm, lai viņas strādātu oficiālu meža apsardžu statusā,

nodarbotos ar koku stādīšanu un ziņotu par nelegāliem mežcirtējiem. Šāda pieeja palīdzēja integrēt vides aizsardzību vietējā ekonomikā un radīja buferzonas ap stingrā režīma valsts mežiem.

Dabas aizsardzība un pilnīgs medību aizliegums

Lai glābtu atlikušo dabu, Taizeme ir izveidojusi vienu no lielākajiem un iespaidīgākajiem aizsargājamo teritoriju tīkliem visā Āzijā. Valstī ir vairāk nekā 150 nacionālie parki un gandrīz 60 savvaļas dzīvnieku patvēruma vietas. Starptautiski slavenākais ir milzīgais *Thungyai-Huai Kha Khaeng* rezervātu komplekss, kas ir iekļauts UNESCO Pasaules mantojuma sarakstā un kalpo kā pēdējais drošais patvērums tādām apdraudētām sugām kā Indonēzijas tīģeri, savvaļas ziloni, leopardi un tapīri. Valsts oficiālais mērķis ir panākt, lai 25% no visas valsts teritorijas būtu stingri aizsargājami dabas meži.

Saistībā ar dabas aizsardzību, sporta un komerciālās medības Taizemē ir pilnībā un kategoriski aizliegtas visā valsts teritorijā. Jebkura dzīvnieku nogalināšana nacionālajos parkos vai rezervātos tiek juridiski definēta kā noziedzīga malumedniecība. Tradicionālās medības pašu patēriņam ir atļautas vienīgi dažām kalnu ciltīm ļoti specifiskos un stingri kontrolētos apjomos, taču arī šīs tiesības mūsdienās tiek maksimāli ierobežotas. Par spīti bargajiem sodiem un regulāriem meža reindžeru reidiem, nelegālā malumedniecība joprojām pastāv, un to veicina augstais pieprasījums pēc ziloņkaula, tīģeru kauliem un eksotisku dzīvnieku gaļas melnajā tirgū.

Sabiedrības attieksme, konflikti un skandāli

Mežu tēma Taizemes sabiedrībā ir ārkārtīgi jūtīga un regulāri izraisa asus konfliktus. Galvenā pretruna slēpjas tajā, ko dēvē par "autoritāro dabas aizsardzību". Kad valsts pasludina jaunu aizsargājamo teritoriju, robežas bieži tiek novilkta pāri ciematiem, kuros kalnu ciltis un nabadzīgie zemnieki ir dzīvojuši paaudzēm ilgi pirms modernu likumu izgudrošanas. Rezultātā tūkstošiem cilvēku pēkšņi kļūst par "likumpārkāpējiem" savās mājās, tiek ar varu padzīti vai tiesāti par "meža bojāšanu", kas regulāri noved pie masveida protestiem un sadursmēm ar tiesībsargājošajām iestādēm.

Cits nopietns konfliktu avots ir eikaliptu plantāciju izplešanās. Vides aktīvisti un vietējie zemnieki asi iestājas pret šīm monokultūrām, jo eikalipti burtiski izsūc no augsnes visu ūdeni un barības vielas, iznīcinot vietējo bioloģisko daudzveidību un atstājot kaimiņos esošos lauksaimniekus bez ražas.

Situāciju pasliktina arī augsta līmeņa korupcija. Tā kā eksotiskā sarkankoka cenas Ķīnas tirgū ir astronomiskas, dabas rezervātos regulāri iebrūk bruņotas nelegālo mežcirtēju bandas, kas bieži vien sadarbojas ar korumpētām meža dienestu, policijas vai armijas amatpersonām, kuras par naudu piesedz nelegālo kravu tranzītu.

Pēdējo gadu skaļākais skandāls, kas satricināja visu Taizemes sabiedrību un izsauca milzīgu sociālo mediju vētru, norisinājās 2018. gadā. *Thungyai Naresuan* dabas rezervātā reindžeri aizturēja vienu no valsts bagātākajiem būvniecības magnātiem Premčaju Karnasutu. Viņš kopā ar domubiedriem bija uzslējis luksusa nometni pašā rezervāta sirdī, un pie viņa tika atrasti ieroči, kā arī tikko nomedīta, aizsargājama melnā leoparda āda un gaļa, kas jau tika gatavota katlā. Šis gadījums kļuva par simbolu sabiedrības neapmierinātībai ar elites visatļautību un netaisnību – kamēr nabadzīgi zemnieki tiek likti cietumā par dažu koku nociršanu malkai, bagātnieki uzskatīja, ka likumi uz viņiem neattiecas. Sabiedrības spiediens bija tik nerimstošs, ka miljardierim neizdevās atpirkties, un pēc ilgstoša tiesas procesa viņam tika piespriests reāls cietumsods, kas Taizemes tiesu praksē elites pārstāvjiem ir liels izņēmums.

UNESCO rezervātu modernās aizsardzības metodes

Taizemes prestižākie dabas objekti, piemēram, milzīgais *Thungyai-Huai Kha Khaeng* rezervātu komplekss, saskaras ar pastāvīgu apdraudējumu no labi organizētām un bruņotām nelegālo cirtēju un malumednieku bandām. Lai aizsargātu šo UNESCO Pasaules mantojuma zonu, valsts ir atteikusies no pasīvas novērošanas un ieviesusi augsto tehnoloģiju un militāra līmeņa taktikas.

Galvenais aizsardzības stūrakmens ir viedā patruļu sistēma, kas pazīstama kā *SMART - Spatial Monitoring and Reporting Tool*. Katra meža reindžeru vienība ir aprīkota ar *GPS* ierīcēm un speciālām viedtālrunu lietotnēm. Patruļas laikā reindžeri fiksē katru detaļu – nozāgētus kokus, slazdus, dzīvnieku pēdas vai nelegālas apmetnes. Visi šie dati reāllaikā tiek augšupielādēti centralizētā

datubāzē, ļaujot analītiķiem kartēt malumednieku iecienītākos maršrutus un stratēģiski novirzīt spēkus uz karstajiem punktiem.

Papildus *SMART* sistēmai rezervātos arvien plašāk tiek izmantoti bezpilota lidaparāti, kas aprīkoti ar termokamerām, lai naktīs fiksētu nelegālo nometņu ugunscurus vai motorzāģu radīto siltumu. Stratēģiskajās meža takās ir uzstādītas "kameras-slazdi" ar mākslīgā intelekta elementiem, kas spēj acumirkļī atpazīt cilvēka siluetu un nosūtīt trauksmes signālu un koordinātas uz bāzes nometni. Tomēr, par spīti tehnoloģijām, reindžeru darbs joprojām ir fiziski smags un bīstams – viņi nedēļām ilgi pavada džungļos, pārvietojoties tikai kājām, un regulāri iesaistās reālās apšaudēs ar nelegālajiem sarkankoka meklētājiem.

Kalnu cilšu cīņas ar valsts dienestiem

Pretstatā veiksmīgajiem karaliskajiem projektiem, valsts oficiālā mežu politika bieži ir izraisījusi smagas tiesiskas un fiziskas sadursmes ar Taizemes kalnu ciltīm *kareniem* un *hmongiem*. Problēmas pamatā ir "cietais" dabas aizsardzības modelis, ko dēvē par autoritāro dabas aizsardzību. Kad valsts pasludina jaunu nacionālo parku, robežas bieži tiek novilkta neņemot vērā, ka šajās teritorijās jau gadsimtiem ilgi atrodas pamatiedzīvotāju ciemati. Saskaņā ar stingrajiem Taizemes likumiem šie cilvēki pēkšņi kļūst par nelikumīgiem kolonizatoriem savā dzimtajā zemē.

Visslavenākais un dramatiskākais ir *Kaeng Krachan* nacionālā parka un tajā dzīvojošo *karenu* cilšu konflikts. Valsts mežu dienesti gadiem ilgi ir mēģinājuši piespiedu kārtā pārvietot *karenu* iedzīvotājus no viņu vēsturiskā ciemata *Bangkloi* uz lejasdaļas ciematiem, kur zeme lauksaimniecībai ir pilnīgi nepiemērota. Konflikts sasniedza kulmināciju, kad meža dienestu darbinieki dedzināja *karenu* mājas un rīsu klētis, apgalvojot, ka viņi aizsargā parku.

Tiesiskā cīņa norisinās joprojām. Kalnu ciltis, sadarbojoties ar cilvēktiesību organizācijām, ir iesniegušas neskaitāmas prasības tiesā, pieprasot atzīt viņu tradicionālās tiesības uz zemi un tiesības praktizēt rotācijas lauksaimniecību, ko viņi uzskata par ilgtspējīgu džungļu kopšanas veidu. 2014. gadā šis konflikts ieguva traģisku pavērsienu, kad nacionālā parka teritorijā nenoskaidrotos apstākļos pazuda pazīstamais *karenu* tiesību aktīvists Porlajē Rakčongčarons - pazīstams kā "Billy", kurš gatavoja prasību tiesā pret parka vadību. Tikai vairākus gadus vēlāk izmeklētāji rezervāta

ūdenskrātuvē atrada mucu ar viņa mirstīgajām atliekām. Šis gadījums izsauca starptautisku nosodījumu un parādīja, cik bīstama var būt iestāšanās par pamatiedzīvotāju tiesībām Taizemes mežos.

Ekoaktīvistu akcijas, kampaņas un skandāli

Taizemes vides aktīvisti ir viena no skaļākajām pilsoniskās sabiedrības daļām, kas regulāri organizē masveida kampaņas pret valdības un korporāciju projektiem, kas apdraud ekosistēmas. Viņu galvenie ieroči ir tiesvedības, publiski protesti, sociālo mediju kampaņas un radošas tiešās akcijas.

"Zaļās lentes" kampaņa pret tiesnešu luksusa ciematu 2018.gadā bija viens no lielākajiem pilsoniskajiem protestiem. Tas izraisījās Čiangmai pilsētā, kad sabiedrība uzzināja, ka svētā *Doi Suthep* kalna nogāzē, tieši blakus nacionālajam parkam, valdība ir uzbūvējusi dārgu luksusa dzīvojamo kompleksu tiesu sistēmas ierēdņiem. Aktīvisti un tūkstošiem pilsētnieku izgāja ielās, piesienot zaļas lentes visā pilsētā un pieprasot ēku pilnīgu nojaukšanu, jo tās iznīcināja vērtīgu meža joslu. Sabiedrības spiediens bija tik milzīgs, ka valdība bija spiesta piekāpties – projekts tika apturēts, un sākās teritorijas apmežošana.

Taizemē notiek aktīva cīņa pret eikaliptu monokultūrām un koksnes pārstrādes milžiem. Aktīvisti regulāri rīko protesta akcijas pret tādiem lielajiem papīra un celulozes ražotājiem kā *Advance Agro*. Kampaņās tiek izgaismots, kā šie uzņēmumi veicina eikaliptu plantāciju izplešanos, kas atņem zemi vietējiem zemniekiem un noplicina ūdens resursus. Aktīvisti veido neatkarīgus pētījumus, dokumentē upju piesārņošanu ar rūpnieciskajiem ķīmiskajiem atkritumiem un iesniedz prasības tiesā par vides normu pārkāpumiem.

Taizemē arī regulāri uzvirto skandāli, kad atklājas, ka ietekmīgi politiķi, armijas ģenerāļi vai biznesa magnāti ir patvaļīgi uzbūvējuši luksusa villas vai kūrortus tieši nacionālo parku teritorijās vai ieguvuši viltotus zemes īpašuma dokumentus aizsargājamās zonās. Ekoaktīvisti izmanto satelītattēlus un dronus, lai šos pārkāpumus publiskotu sociālajos medijos, radot milzīgu sabiedrības spiedienu, kas reizēm piespiež korumpētās amatpersonas rīkoties un nojaukt nelegālās būves.

Augstā sociālā cena

Kopumā mežu pārvaldība un dabas aizsardzība Taizemē atrodas krustcelēs starp stingru valsts kontroli un nepieciešamību pēc sociālā taisnīguma

Taizeme ir guvusi vērā ņemamus panākumus mežu platību stabilizēšanā, pateicoties vēsturiskajam 1989. gada mežizstrādes aizliegumam, karaliskās ģimenes atbalstītajām programmām un militāra līmeņa tehnoloģiju - SMART sistēmas - ieviešanai UNESCO rezervātos. Valstī ir izveidots viens no spēcīgākajiem aizsargājamo teritoriju tīkliem Āzijā.

Tomēr šiem panākumiem ir augsta sociālā cena. Valsts īstenotais "autoritārās dabas aizsardzības" modelis absolūti ignorē pamatiedzīvotāju un kalnu cilšu vēsturiskās tiesības, pārvēršot tos par likumpārkāpējiem pašu zemē un izraisot traģiskus konfliktus. Tajā pašā laikā augsta līmeņa korupcija un augstās sarkankoka cenas melnajā tirgū joprojām pieļauj nelegālu mežu izciršanu un elites visatļautību, ko spēj iekustināt tikai masīvs sabiedrības un ekoaktīvistu spiediens.

Kāda būs nākotne?

Skatoties nākotnē, Taizemes mežu nozarē un vides politikā gaidāmas vairākas būtiskas tendences.

Lai kompensētu meža reindžeru trūkumu, valsts arvien vairāk paļausies uz mākslīgā intelekta kamerām, satelītnovērošanu un droniem. Tas palīdzēs efektīvāk apkarot bruņotās malumednieku un cirtēju bandas, taču neatrisinās pamatproblēmas. Pieaugošā sabiedrības izglītība un ekoaktīvistu kampaņas spiedīs valdību juridiski atzīt "kopienu mežus". Prognozējams, ka valstij nāksies piekāpties un atļaut kalnu ciltīm legāli līdzdarboties mežu apsaimniekošanā, nevis mēģināt tās deportēt.

Mežu ugunsgrēki un ilgstošie sausuma periodi Taizemes ziemeļos kļūs intensīvāki. Tas apdraudēs dabisko mežu atjaunošanos un radīs papildu riskus bioloģiskajai daudzveidībai. Tā kā dabas meži paliks stingri aizslēgti komerciālai darbībai, Taizeme turpinās investēt augsto tehnoloģiju kokaudzētavās. Valsts centīsies kļūt par reģionālo līderi ilgtspējīgas plantāciju koksnes eksportā, vienlaikus cenšoties mazināt eikaliptu radīto kaitējumu vietējai

ekosistēmai. Taizemieši lieliski saprot, ka ne jau tūrisms vien palīdzēs attīstīt viņu valsts ekonomiku.

Avoti: Zemeunvalsts.lv, Āzijas un Eiropas Savienības informācijas vietnes